

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ اشْرَفُ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَمَّا الْكَلِمَاتُ الْأَعْرَابُ فَأُولَئِكَ
سُوءُ مَا يَلْقَى الْفُلُكَانُ

كُلُّ الْأَنْبِيَاءِ مَرْسَلٌ إِلَىٰ قَوْمٍ
مَّا يَعْلَمُونَ

دانشگاه فردوسی مشهد
معاونت مطالعات تحصیلات تکمیلی

۱۳۷۸ / ۴ / ۱۱

دانشگاه فردوسی مشهد
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد
رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع

حقوق و آزادیهای اقلیتهای دینی در اسلام

راهنما: جناب آقای استاد شانه‌چی
مشاور: جناب آقای استاد عبداللهی

نگارش: حسین علی رحیمی سراجی

سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳

تایپ و تکثیر جواد الائمه (علیه السلام) مشهد

۲۲۶۹/۲

۲۵۱۹۵

تقدیر و تشکر

در طول تدوین پایان‌نامه، اساتید محترم، حضرات، جناب آقای شانه‌چی «به عنوان استاد راهنما» و جناب آقای عبداللهی «به عنوان استاد مشاور» با نهایت محبت و دلسوزی بنده را از راهنمایی‌های ارزنده و مؤثر خود بهره‌مند نمودند و جناب آقای سلطانی نیز رهنمودهای مفید و ارزشمندی ارائه دادند.

بنده به عنوان شاگرد دایم محتاج به راهنمایی و ارشاد، از اساتید مکرمی که در این امر مهم یاری‌ام نمودند و همچنین، از همه اساتیدی که توفیق خوشه‌چینی از خرمن علم آنها را داشته‌ام، و از کارکنان محترم کتابخانه دانشکده الهیات که همه‌گونه مساعدت را به این جانب نموده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم.

از خانواده گرامیم که زحمات زیادی را در راه تحصیل من به جان خریدند قدردانی می‌کنم و برای همه آنها از خداوند اجر اخروی مسئلت دارم.

حسینعلی رحیمی

سال تحصیلی ۷۴-۱۳۷۳

اهداء به :

**حضور حضرت صاحب العصر والزمان
«حجة بن الحسن العسكري»
روحي و ارواح العالمين لتراب مقدمه الفداء»**

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
=====	=====
۱.....	مقدمه.....
فصل اول	
کلیاتی راجع به عقد ذمه	
۶.....	اسلام و جامعه جهانی.....
۷.....	قرآن و رسالت جهانی پیامبر اسلام.....
۹.....	اسلام و تقسیم‌بندی جهان.....
۹.....	تقسیم جهان از دیدگاه فکری و عقیدتی.....
۱۰.....	تقسیم جهان از دیدگاه حقوقی و سیاسی.....
۱۰.....	ملاک تعیین محدوده دارالاسلام از دارالحرب.....
۱۳.....	جهاد دارالاسلام با دارالحرب.....
۱۴.....	پایان جهاد و آغاز همزیستی مسالمت‌آمیز.....
۱۶.....	انعقاد عقد ذمه با اهل کتاب.....
۱۷.....	اهل کتاب چه کسانی هستند؟.....
۱۸.....	آشنایی با ادیان اهل کتاب.....
۲۲.....	از پیروان کدام ادیان جزیه پذیرفته می‌شود؟.....
۲۶.....	آیا از صابئین جزیه پذیرفته می‌شود؟.....
۲۷.....	صابئین از دیدگاه مفسرین.....
۲۸.....	صابئین از دیدگاه فقهاء.....

عنوان	صفحه
ماهیت عقد ذمه و شرایط آن.....	۳۰
ذمه در لغت و اصطلاح.....	۳۰
مفاد و شرایط عقد ذمه.....	۳۱
شرطهای واجب.....	۳۱
شرطهای مستحب.....	۳۳
شرطهای عقد ذمه از دیدگاه ماوردی.....	۳۴
مقام صاحب صلاحیت اسلامی در امضای عقد ذمه.....	۳۵
نقض قرارداد ذمه.....	۳۸
نقض پیمان از جانب اهل ذمه.....	۳۹
حقوق و آزادیهای اقلیتهای دینی در عقد ذمه.....	۴۲
معنای اصطلاحی حق در شرع و حقوق.....	۴۲
حقوق اقلیتهای دینی در دارالاسلام.....	۴۴

فصل دوم

حقوق و آزادیهای اساسی و فردی اقلیتهای دینی

مفهوم آزادی و حقوق اساسی.....	۴۹
اصل اول: آزادیها و حقوق شخصی.....	۵۰
ماده یک - حق زندگی.....	۵۰
ماده دو - حق مصونیت و امنیت فردی.....	۵۲
بند «الف»: مصونیت در مقابل تجاوزات داخلی.....	۵۲

عنوان

صفحه

=====

=====

- بند «ب»: مصونیت در مقابل تجاوزات خارجی. ۵۲
- ماده سه - آزادی تعیین اقامتگاه. ۵۷
- بند «الف»: آزادی در خرید و ساخت مسکن. ۵۸
- بند «ب»: نوع خانه‌های مسکونی و کیفیت بنای آن. ۶۰
- ماده چهار - آزادی و امنیت در زندگی خصوصی. ۶۳
- ماده پنج - آزادی رفت و آمد. ۶۴
- بند «الف»: آزادی رفت و آمد در داخل دارالاسلام. ۶۴
- موارد اجازه اقامت بیش از سه روز در حجاز. ۷۰
- بند «ب»: آزادی خروج از دارالاسلام. ۷۳
- اصل دوم: آزادی فکر. ۷۴
- ماده یک - آزادی عقیده و مذهب و انجام فرائض و شعائر. ۷۴
- بند «الف»: آزادی در عقیده و مذهب. ۷۴
- نگاهی به پیمان‌نامه‌ها. ۷۶
- لزوم احترام به ادیان الهی در اسلام. ۷۸
- بند «ب»: آزادی انجام فرائض و شعائر مذهبی. ۷۹
- بند «ج»: آزادی بحث و مناظره در مسائل دینی. ۸۳
- ماده دو - آزادی ساخت معابد و تعمیر آنها. ۸۵
- بند «الف»: آزادی ساخت معابد. ۸۵
- بند «ب»: آزادی مرمت و تعمیر عبادتگاهها. ۹۳

=====

=====

فصل سوم

حقوق و آزادیهای سیاسی اقلیتهای دینی

- تعریف سیاست و حقوق سیاسی..... ۹۶
- موقعیت اقلیتهای دینی در جامعه اسلامی و مدارای مسلمانان با آنها..... ۹۶
- همزیستی و رفتار مسالمت‌آمیز مسلمانان با اهل ذمه از دیدگاه دانشمندان.....
- غیرمسلمان و مستشرقین..... ۹۹
- ممنوعیت واگذاری برخی از مناصب حکومتی به اقلیتهای دینی..... ۱۰۳
- مشاغل و مناصب مهم اهل ذمه در دوران اسلامی..... ۱۰۶

فصل چهارم

حقوق و آزادیهای قضایی اقلیتهای دینی

- اصل اول: آزادی و استقلال قضایی..... ۱۱۰
- ماده یک - آزادی در تشکیل محاکم و دادگاههای ویژه و حق رجوع به.....
- دادگاههای موجود..... ۱۱۰
- بند «الف»: آزادی تشکیل محاکم و دادگاههای ویژه اقلیتهای دینی..... ۱۱۰
- بند «ب»: آزادی انتخاب دادگاه..... ۱۱۲
- آیا با رجوع اقلیتهای دینی به محاکم اسلامی، بر قضات اسلامی قضاوت.....
- واجب است؟..... ۱۱۳
- آزادی دادگاههای اسلامی در پذیرش دعاوی اقلیتهای دینی..... ۱۱۵
- دادگاههای اسلامی در دعاوی اقلیتهای دینی بر اساس قوانین اسلامی.....
- حکم می‌کنند..... ۱۱۷

صفحه	عنوان
=====	=====
۱۱۹.....	ماده دو - آزادی انتخاب قاضی تحکیم.....
۱۲۰.....	اصل دوم: احکام قضایی و کیفری خاص اقلیتهای دینی.....
۱۲۲.....	ماده یک - کیفر اقلیتها در صورت تجاوز عمدی به جسم و جان.....
۱۲۲.....	بند «الف»: کیفر قتل عمد.....
۱۲۸.....	ماده دو - کیفر قتل غیر عمد.....
۱۲۹.....	بند «الف»: در مقابل قتل غیر عمد ذمی دیه پرداخت می شود.....
۱۳۰.....	بند «ب»: حکم از بین بردن جنین مربوط به اقلیتهای مذهبی.....
۱۳۱.....	بند «ج»: دیه جانی اهل کتاب را باید عاقله اش پرداخت کند.....
۱۳۲.....	عاقله ذمی فقیه بیت المال مسلمانان است.....
۱۳۳.....	ماده سه - کیفر تجاوز به عرض و ناموس.....
۱۳۳.....	بند «الف»: کیفر زنا.....
۱۳۶.....	بند «ب»: کیفر لواط.....
۱۳۶.....	بند «ج»: کیفر قذف.....
۱۳۶.....	ماده چهار - کیفر تجاوز به اموال و دارایی.....
۱۳۹.....	ماده پنج - کیفر جرائم سیاسی و امنیتی.....
۱۳۹.....	بند «الف»: کیفر جرم راهزنی.....
۱۴۰.....	بند «ب»: کیفر جرم جاسوسی.....
۱۴۲.....	اصل سوم: حق شهادت و قسم برای اقلیتهای دینی.....
۱۴۲.....	ماده یک - اقلیتهای دینی در شهادت مجازند.....

=====

=====

- بند «الف»: شهادت اقلیتهای دینی بر خودشان..... ۱۴۲
- بند «ب»: شهادت اقلیتهای دینی بر مسلمانان..... ۱۴۳
- ماده دو - حقّ قسم برای اقلیتهای دینی محفوظ است..... ۱۴۴
- کیفیت قسم اقلیتهای دینی..... ۱۴۵

فصل پنجم

حقوق اقتصادی و تجاری اقلیتهای دینی و آزادی آنها در انعقاد عقود و قراردادها

- اصل اوّل: آزادی تجاری و اقتصادی..... ۱۴۸
- ماده یک - آزادی کار و فعالیتهای اقتصادی..... ۱۴۸
- ماده دو - آزادی تجارت و خرید و فروش..... ۱۵۰
- محدودیتهای تجاری اقلیتهای دینی..... ۱۵۱
- ۱ و ۲- خرید قرآن و عبدمسلمان..... ۱۵۱
- ۳- خرید اسلحه..... ۱۵۳
- اصل دوّم: آزادی در انعقاد عقود و بستن قراردادها..... ۱۵۴
- ماده یک - آزادی در رهن و گروگذاری..... ۱۵۴
- ماده دو - آزادی شراکت با دیگران..... ۱۵۵
- ماده سه - حقّ انعقاد عقد مضاربه..... ۱۵۸
- ماده چهارم - آزادی انعقاد عقد اجاره..... ۱۵۹
- بند «الف»: آزادی اجاره کردن خانه از مسلمانان..... ۱۶۰
- بند «ب»: آزادی در اجیر کردن مسلمانان برای کارهای کشاورزی،.....
- ساختمانی و..... ۱۶۲

صفحه	عنوان
=====	=====
۱۶۴	ماده پنج - آزادی اقلیتهای دینی در اخذ به شفعه.....
۱۶۶	ماده شش - حق وکالت اقلیتهای دینی.....
۱۶۸	ماده هفت - آزادی ازدواج اقلیتهای دینی.....
۱۶۸	بند «الف»: آزادی ازدواج اقلیتهای دینی.....
۱۷۳	یک مورد استثناء.....
۱۷۳	بند «ب»: آزادی زنان اقلیت در ازدواج با مردان مسلمان.....
۱۷۶	بند «ج»: حق مهریه برای زنان اهل کتاب.....
۱۷۸	ماده هشت - آزادی طلاق برای مردان و زنان اهل کتاب.....
۱۸۰	ماده نه - آزادی در لعان.....
۱۸۱	ماده ده - زنان اقلیتهای دینی بر شوهران خود حق نفقه دارند.....
۱۸۴	ماده یازده - زنان اقلیتهای دینی موظف به نگهداشتن عده هستند.....
۱۸۵	بند «الف»: عده زنی که همسرش از اقلیتهای دینی است.....
۱۸۶	بند «ب»: عده زن اهل کتاب در مقابل همسر مسلمان.....
۱۸۷	ماده دوازده - آزادی در انجام وقف.....
۱۸۷	بند «الف»: وقف اقلیتها برای اقلیتهای دینی و مسلمانان.....
۱۸۹	بند «ب»: وقف مسلمانان برای اقلیتهای دینی.....
۱۸۹	ماده سیزده - حق وصیت توسط اقلیتهای دینی.....
۱۹۰	بند «الف»: حق وصیت اقلیتها به یکدیگر و مسلمانان.....
۱۹۰	بند «ب»: وصیت مسلمانان به اقلیتهای دینی.....
۱۹۳	فهرست آیات.....
۱۹۶	فهرست منابع و مأخذ.....

مقدمه

فان اعتزلوكم فلم يقاتلوكم والقوا اليكم السلم فما جعل الله لكم عليهم سيلاً.

«قرآن مجید»

الحمد لله الذي علم الانسان ما لم يعلم والصلاة والسلام على رسول الله وآله الطيبين الطاهرين. باوجود این که اسلام دارای کامل ترین و مترقی ترین قوانین در زمینه حقوق بشر و حقوق اقلیتهاست و در مقررات آن، بیشترین آزادیها برای اقلیتهای غیرمسلمان لحاظ شده است با این حال، بیشترین تهمتها و تبلیغات سوء علیه اسلام، متوجه این ناحیه شده و می شود. از دیرباز، و علی الخصوص در دوران معاصر، هم زمان با رشد اسلام خواهی و تجدید حیات اسلامی، به اسلام اتهام دیکتاتوری و سخت گیری نسبت به اقلیتهای دینی زده می شود.

عدم کفایت پژوهش در جهت شناسایی مقررات و قوانین مربوط به حقوق اقلیتهای مذهبی، و جوابگو نبودن تألیفات موجود جهت مقابله با این تبلیغات مسموم، و علقه باطنی نگارنده به شناسایی و شناساندن قوانین تکامل یافته اسلامی، انگیزه هایی هستند که موجب شدند تا با وسع اندک علمی و با استفاده از معتبرترین منابع اسلامی، تفاسیر گرانقدر قرآنی، و کتابهای ارزشمند فقهی و حقوقی دست به تدوین پایان نامه ای با عنوان «حقوق و آزادیهای اقلیتهای دینی در اسلام» بزنم.

فقههای ارجمند شیعه و سنی و دانشمندان بزرگ اسلامی در طی قرون متمادی در کتابهای فقهی و غیرفقهی، قوانین و مقررات مربوط به غیرمسلمانان ساکن در سرزمینهای اسلامی را به شکل پراکنده و کلی متذکر شده اند. و من با ملاحظه در این قوانین و مقررات، آنها را بنحو مستند و مستدل و در برخی از موارد، همراه با شواهد تاریخی، در این پایان نامه منسجم و مدون گردانیده ام و تاجایی که فرصت اجازه می داد

و منابع در اختیار بود میان نظرات فقهاء و مذاهب اسلامی، مقایسه نیز نموده‌ام. باید یادآور شوم که در بیان حقوق و احکام و قوانین مربوط به اقلیتهای دینی در اکثر موارد از مفهوم متون و عبارات مآخذ و منابع استفاده شده است. همچنین، مواردی که مورد اتفاق مذاهب اسلامی بوده نیز از ترجمه عین عبارات مآخذ خودداری کرده و سعی شده است که هر حکم به شکلی بیان شود که از جهت معنی و مفهوم با همه این مآخذ مطابقت داشته باشد.

از آنجایی که بیشتر مباحث موضوع منتخب، جنبه حقوقی و سیاسی داشته و هر یک از این موضوعات در طول دوران اسلامی بنوعی با حکومتهای وقت مرتبط بوده و فقهای اهل سنت (برعکس فقهای شیعه) در بیشتر دوران حاکمیت این حکومتها مجال گسترده‌تری برای ابراز عقیده و تالیف کتاب در این مسائل را دارا بوده‌اند لذا بیشتر منابع و مآخذی که در تهیه و تدوین این پایان‌نامه مورد استفاده قرار گرفت از اهل سنت است. حقیقت این است که هدف این پایان‌نامه، تفهیم این مطلب است که شریعت اسلامی علاوه بر آنکه برای تمام امور و شؤون زندگی اجتماعی و فردی مسلمانان قوانین همه جانبه و متقنی دارد، به اهل ادیان دیگر (اهل ذمه یا اقلیتهای دینی) نیز توجه نموده و مقررات و قوانین تکامل یافته‌ای برای اقلیتهای دینی ساکن بلاد اسلامی پیش‌بینی نموده و حقوقی هم‌تراز با حقوق مسلمانان به آنها داده است.

اگر توانسته باشم در راستای این هدف حرکت و به صواب راه را پیموده باشم با عنایت و توجهات حضرت احدیت و راهنماییهای ارزشمند اساتید دانشمند بوده و اگر به خطا رفته باشم قصور از اینجانب می‌باشد.

پایان‌نامه حاضر در پنج فصل تنظیم شده است که هر فصل خود شامل چند اصل، و هر اصل شامل چند ماده و بند است. سعی شده است تا جایی که امکان داشته

باشد این اصلها و ماده‌ها براساس ابواب فقهی تنظیم گردد. و هرچاکه امکان آن وجود نداشت، براساس منشور سازمان ملل متحد در مورد حقوق بشر تنظیم شده است.

رؤوس مطالبی را که در پایان‌نامه ملاحظه خواهید نمود عبارتند از:

۱- دیدگاه اسلام نسبت به جامعه جهانی، عقد ذمه و مسائل مربوط به آن، که در فصل اول گنجانیده شده است. ضرورت آوردن این مسائل در ابتدای پایان‌نامه بدلیل جایگاه والای حقوق اقلیتها در قوانین اسلامی می‌باشد. و علت دیگر آن است که اهل کتاب تنها با انعقاد قرارداد ذمه به تابعیت جامعه اسلامی درآمده و از حقوق و آزادیهای هم سطح با حقوق و آزادیهای دیگر اعضای جامعه اسلامی (مسلمانان) برخوردار خواهند شد.

۲- حقوق و آزادیهای اساسی و فردی اقلیتهای دینی (که بر دیگر حقوق و آزادیها مقدم می‌باشد) در فصل دوم مورد بحث قرار گرفته است.

۳- حقوق و آزادیهای سیاسی اقلیتهای مذهبی ساکن دارالاسلام، که در فصل سوم گنجانیده شده است.

۴- حقوق و آزادیهای قضایی اقلیتهای دینی مقیم دارالاسلام و برخی از احکام قضایی مربوط به آنها، که در فصل چهارم قرار داده شده است.

۵- حقوق اقتصادی و تجاری اقلیتهای دینی و آزادی آنها در انعقاد عقدها و بستن قراردادها، موضوعاتی هستند که در فصل پنجم مورد بحث قرار گرفته است.

البته در قبال حقوق و آزادیهایی که اسلام به اقلیتهای دینی داده، یک سلسله حقوق و تکالیفی را نیز برعهده آنان گذارده است که جزیه و خراج از اهم آنها می‌باشد. چون راجع به این حقوق، کتابها و پایان‌نامه‌هایی تحت عنوان «جزیه و خراج» تهیه و تألیف شده است ضرورتی در بحث پیرامون آن ندیدم. برای اطلاع از این حقوق

می توان به کتابها و پایان نامه هایی که با عنوان جزیه و خراج تهیه شده مراجعه کرد.
و ما توفیقی الا بالله، علیه توکلت و الیه انیب